

NAGYNÉ SZEGVÁRI KATALIN

A magánharc és a békeparancs szerepe a feudális büntetőjogban

Bevezetés

A modern büntetőjog tudományának művelője készséggel elfogadja *Hans Fehr* német jogtörténész megállapítását, hogy a büntetőjog a *Constitutio Criminalis Carolinával* kezdődött a német birodalomban. Valójában a megelőző ezer esztendőben ősi szokások, egyházi parancsok és királyi rendeletek hívták létre azokat az intézményeket, amelyek a kívánt célt: a közbékét biztosították: az állandó bírósági rendszert és a bűncselekmények felderítésének módját.

A *törzsi időszakban* a törzsnek az önsegélyt a szokásjog megengedte. *Tacitus* szerint az ellenségeskedés a béketöréshez, ez pedig a Fehde, azaz a magánharc jogához vezetett. Az ellenséggel szemben megengedett a harc. Ha a bűncselekmény véres volt, a harc is vérig szólt. A kisebb jogsérelem anyagi kárpótlást igényelt. *Tacitus* szerint a „vérdíj” vagy „váltágpénz” nem a sérelemért járt, hanem a bosszút váltotta ki. Az egész népre kiterjedő békeparancs megszegőit „békevesztesnek” nyilvánították. Az egész népre kiterjedő békeparancsot a keresztény egyház is szorgalmazta. Tartós békét azonban nem sikerült elérni.¹

A régi jogban az állami végrehajtás helyett a törzsek, családok, illetve *eskütársaságok* gondoskodtak a jogi kötelezettségek teljesítéséről. Ezek a kötelek az esküben, illetve az esküszegéshez fűződő mágikus következményekben való hit multával fellazultak. Az eskü, mint bizonyítási eszköz jelentősége azonban fennmaradt. A törzsek és a személyesség alapelveinek lazulásával nehéz volt a kor nagyjait, előkelőit arra kényszeríteni, hogy vitáikat bíróság előtt intézzék el. Ameddig a viták elintézésének fő eszköze az állami szerv lesz, uralkodik a magánharc joga.

A *magánharc nem nyers erőszak* és meztelen hatalomgyakorlás. Jogszerűen történt. A magánharcot meg kellett hirdetni, eszköze volt a károkozás, az adós, a „kötelezett” javainak károsítása, ami addig folytatódott, míg a felek kifáradtak és döntőbírókat vettek igénybe. A harc által okozott kár gyakran messze felülmúlta a követelés értékét. Szenvedő részesei a harcoló felek parasztjai és egyéb alávetettjei, akiket a 11. századtól amúgy is kimutathatóan egyre emelkedő és megújuló terhek sújtottak.²

¹ FEHR, Hans: *Deutsche Rechtsgeschichte*. Berlin, 1952. 14. p.

² HATTENHAUER, Hans: *Europäische Rechtsgeschichte*. Heidelberg é.n. 269–271. p.

A 12–13. századi Európában általános a törés a régi, Karolingok utáni világgal. Olyan folyamat kezdődött, amely véglegesen a modern idők szuverén nemzet államaihoz vezetett. A változás okai sokrétűek: a keletkező és megerősödő városok szakítottak a régi renddel, *egyetemek* jöttek létre és velük Justinianus Corpus Iuris-ának a tanulmányozása. Franciaországban a királyság egységesítése kezdődik, s létrejön a nagy jövőjű főbírótság, a Párizsi Parlament. – Bár a széleskörű változás mindenütt megtörtént, de nem mindenütt egyidőben és nem egyforma hatással. Angliában és Normandiában kivételesen korán történt meg a központosítás, mielőtt a római jog mélyebben behatolt volna a joggyakorlatba. Európában még nem volt királyi bíróság általános rendszerrel, amely a szabad emberek rendelkezésére állt volna, amikor Angliában már működtek a common law bíróságok. 1188-ban Európában még nem volt a Glanwill-hez hasonló jelentőségű jogkönyv, Franciaországban hasonló jelentőségű gyűjtemények a 13. században születnek. A Szicíliai Királyságban pedig, az első átfogó jogi rendezés II. Frigyes korára esik. A Liber Augustalis (1231–32) már telve van római joggal. Jellemző, hogy a Szászországban ugyanebben az időben keletkezett Sachsenspiegel, egy archaikus szokásjoggyűjtemény.³

Anglia

Kérdés, hogy az angol jogrendszer korai fejlettségét mi indokolja. Többféle magyarázat található a tudományban. Így a régi angol állam hagyományai és azok 10–11. századi konszolidációja.

P.H. Blair szerint⁴ a helyi igazgatási szervezet (hundred) Edgar 945 és 961 között kiadott rendeleteiben jelenik meg. Elrendelte, hogy minden negyedik héten gyűlést kell tartani, ahol minden odatartozó ember felett ítélni lehet. Egy ember közülük, „hundred man” hivatalból vezetőjük, és ha valamilyen bűncselekmény történt, őt informálták. A szövegben használt „tithing” kifejezés ugyan nem teljesen világos, hogy tíz emberből álló csoportot jelentett-e rendőrségi céllal, vagy a hundred alegysége. Ha valaki kötelelességszegő volt, bírságot fizetett a hundrednek és az ő lordjának, aki a legfőbb hivatalos személy. Beismerés esetén dupla bírságot fizetett, és „outlawry” (jogon kívül helyezés) sújtotta, ha három alkalommal vétett. Az uralkodónak joga volt megbocsátani. Minden szabadkerület elé került ügyben kötelező volt megjelenni, mulasztás esetén bírságot kellett fizetni, hacsak nem a lordja akadályozta a megjelenésben.

Az öt kerületben (speciális angol terület jelölése, ahol a dán jog érvényesült) létesült tizenkét főből álló testület, akiket feleskettek, hogy senkit sem vádolnak, ha ártatlan. Blair szerint feltehetően a skandináv istenek számával függ össze ez a szám. Ezért alakult ki az a nézet, hogy az esküdt testület egy arisztokratikus testület, amelynek az a feladata, hogy a bevádolt személy ártatlanságáról, avagy bűnösségéről véleményt formáljon, mielőtt az ügy a hundred bíróság elé kerül vagy magasabb bíróság elé (királyi bíróság) viszik. Megállapította továbbá, hogy a bevándorolt személy képes-e eskütársakat állítani. Edgar 962-ben kiadott rendelete szerint minden hundred-ben kötelező volt a tizenkét főből álló testület kialakítása. Megjegyzendő, hogy a hundred nemcsak bírósági,

³ CAENERGEM, R. C.: *The Birth of the English common law*. Cambridge, University Press. 85–110. p.

⁴ BLAIR, P. H.: *Anglo-Saxon England*. Cambridge University Press, 1966. 232–234. p.

de közigazgatási és katonai egység is a 10. században. A „hundred” mint termelési egység léte a hetedik századig vezethető vissza.⁵

A második magyarázat Canaegem nevéhez fűződik.⁶

E szerint Nagy Károly kapituláréja (804) vezeti be az inquisitiót, azaz a nyomozást, az illető területi egység lakosságának kikérdezését. Alkalmazása kezdetben csak a királyi tulajdonra és azokra a személyekre korlátozódott, akiknek a király biztosította e kiváltságos eljárást. Jámbor Lajos 816. évi, majd 819. évi kapituláréja pedig a tanúbizonyítás mellett kiegészítő bizonyításként rendeli a tanúk közötti ellentmondás kiküszöbölésére, megengedte továbbá a bajnívás által történő bizonyítást is. Canaegem szerint tehát frank jogintézmény volt az angol intézmény elődje.

A *common law* nem nemzeti jog, hanem lényegében a feudális földbirtokos osztály joga. A feudalizmus kontinentális formájával jött be, miként az esküdt bíróság is. A *common law* tipikus „Writ” formulája egy végrehajtási parancs, amelyet a norman és anjou jog fejlesztett ki. A *common law* csak Normandia elvesztésével (13. század eleje) vált angol jogintézménnyé, amikor maga az állam is angollá változott, francia eredetű uralkodók helyett angolokkal és angol származású bírákkal a bíróságon. A Magna Carta Libertatum (1215) amelyet a feudális eredetű „homines” számára adtak ki, már alkalmazást, kiterjesztést nyert a későbbiekben minden „liberi homines”-re. A *common law* 13. században már *egy új azonosság tudatot* jelentett a társadalomban.

A *common law* kialakulását nem lehet megérteni csak II. Henrik személyisége ismeretében. Ahogyan őt a kortársak méltatják: a géniusz embere, aki ösztönösen volt jogász. Döntőbírónak kérték fel 1177-ben Kaszília és Navarra uralkodói. II. Henrik rendelkezett a szükséges emberekkel és erőforrásokkal a reform végrehajtásához. Intellektuális emberfőkben sem volt hiány. Az olasz Vacarius még István (II. Henrik egyik elődje) idején Angliába jött és kompendiumot írt a szegény diákok számára „*liber pauperumot*”. Ez az iskola virágzott Oxfordban a 12. század második felében. A kor könyvtáraiban bolognai készítésű könyvek voltak és tanulmányozták is őket. Angliában tanulmányozták továbbá a pápai dekrétumokat is és azokat össze is gyűjtötték III. Sándor, a törvényadó pápa idején. Henrik olyan gazdag volt, hogy jól képzett jogászokat is alkalmazni tudott.

A *Clarendoni Assize (1166)* amely a sajátos angol büntetőeljárást megalapozta, a királyi bíróság eljárásának alapvető biztosítékait rögzítette. Így a gyanúsítottat nem szabad befogadni, a burgokban sem. A serifet nem szabad akadályozni a bűncselekményt elkövető személy letartóztatásában. Kiemeli azokat a bűncselekményeket, amelyekre a parancs vonatkozik, így útonállás, titkos gyilkosság, rablás, a törvényen kívül helyezettnek nyújtott segítség, az erdei törvények megszegésével gyanúsítottak segítése. Az assize 12. szakasza a vízpróbára bocsátásról szól, amely bizonyítékként csak azokra alkalmazható, „akiknek nem volt rossz reputációjuk”. A 13. szakasz ugyanakkor mentesíti a próba alól azokat, akik beismerésben vannak. Végül rendelkezik a serif köteleességéről, hogy jegyzékbe vegyen minden embert, akik szökésben vannak és állítsa őket bíró elé.⁷

Bracton tractatusa (De legibus et consuetudinibus Angliae – 1245) V. fejezetében a büntető bírósági fórumokról szólva kiemeli, hogy minden büntető keresetet a király úr

⁵ BLAIR i.m. 234–239. p.

⁶ CAENEGEM, R. C. van: *History of European Civil Procedure*. Tübingen stb., é.n. 9. p.

⁷ *Bevezetés az egyetemes állam- és jogtörténet forrásaiba*. (A feudális jog forrásai.) 1. füzet. Bp. 1966. Tankönyvkiadó. 111. és köv. p.

küriáján kell tárgyalni, mivel csak ott lehet kiszabni testi büntetéseket. Az emberek végtagjai és élete a király hatalmában van, mind a védelmük, mind a büntetésük vonatkozásában, kivéve, amikor valaki más külön kiváltságjogot élvez. Itt a nagyobb hűbérurak immunitási bíraskodására céloz. Az értekezés X. fejezetében pedig tisztázza, hogy a joghatóságot a király tartozik kialakítani a királyságban a bölcs és istenfélő emberekből, akiknek az igazságossága nyilvánvaló, akik gyűlölik a kapzsiságot (amely telhetetlenséget szül) és kijelöli azokat bírakká, serifekké, bylifekké. Ugyancsak a 10. fejezet (2. §) a különböző bírásokról szólva a bírói hierarchiát vázolja fel. „Ezek közül a bírák közül egyesek, a legfőbbek, akik minden ügyet intéznek, az állandók a legfelsőbbek; ők (mindig) a király mellett vannak, és kötelesek kiigazítani a többi bíró által elkövetett hibákat. – Vannak más bírák is, akik meghatározott helyen üléseznek, mint pl. a Királyi Tábla Bíróságán, tárgyalva minden olyan bírósági ügyet, amelyek tekintetében meghatározott jogkörük van; ők, amikor megkezdik joghatóságuk gyakorlását, esküt tesznek. – Vannak mások (más bírák) is, akik az egyik helyről a másokra mennek, pl. grófságból grófságba, olykor minden fajtájú ügyet tárgyalva, olykor valamilyen speciális fajtájú ügyeket, pl. az assize-okkal kapcsolatos ügyeket. Ezek a bírák akkor, amikor hozzáfognak kötelezettségeik teljesítéséhez, nem tesznek esküt, mivel a király úr parancsa szolgál alapul tevékenységük számára. Végül vannak bírák, akik nem állandó bírák, mivel kötelezettségük teljesítése után ismét elvesztik joghatóságukat.”⁸

Angliában tehát a 13. század közepére a bírósági rendszer kialakult, részletes intézkedésre I. Edward törvényeiben a század végén, a helyi bíróság kialakítására, a békebíróság intézményének a kiépítésére pedig, III. Edward uralkodása idején, a 14. század közepén kerül sor.

Franciaország

A 9. század végétől, a Verduni szerződést követően Nagy Károly leszármazói a feudalizáció előrehaladtával elismerték a közvetlen függésben lévő főhűbérések által gyakorolt közfunkciókat, mint a rend fenntartását és az igazságszolgáltatást. Ezt a gyakorlatot folytatták a Capeting uralkodók is. A főhűbérések jogait coutum (szokásjog) ismerte el. A főhűbérések által létesített erődítmények (várkastélyok) ellen tudtak állni a betörő ellenségnek (szaracénok, normanok, magyarok). A legnagyobb feudális urak megőrizték a kiváltságaikat, amelyeket még a Karoling időben értek el. – Az immunitási jogok gyakorlása a magánharcok körének kiszélesítésére vezetett különösen akkor, ha a külső támadások erőssége társult a királyi hatalom gyengeségével. *A magánharcok visszaszorítása* érdekében ligákat hoztak létre a 10. század végén. Az egyház gyorsan reagált a béke fenntartásának fontosságát felismerve. Így már 987-ben Poitiers közelében provinciális conciliumot rendeztek. Ökumenikus zsinat volt Lateránban 1059-ben, Clermontban 1065-ben. Ezeket alkotott határozatok bekerültek a Gratian Decretumba is.

A békemegegyezések nem a fegyveresek védelmét célozták, hanem a klerikusok, munkások, kereskedők, zarándokok és nők védelmét. Bizonyos tárgyra is kiterjedt a békeparancs, így a munkaeszközökre és a termésre. Bizonyos napok ugyancsak a béke védelmében részesültek. Így pl. a hétfő, csütörtök vagy a szent időszakok (pl. advent).

⁸ Bevezetés. 126. p.

A békeparancsok legnagyobb problémája az volt, hogy kikényszerítésük nehézkes volt. Létrehoznak ugyan speciális bíróságokat, alkalmaznak egyházi szankciókat is, pl. a ki-közösítést. Az első laikus, uralkodó által kiadott békeparancs VII. Lajos nevéhez fűződött és 1155-ben adták ki. Fülöp Ágost rendelete a bailli és prevôt kötelességévé teszi a bünildözést:

„[...] Mindenekelőtt megparancsoljuk, hogy a mi bailliink az egyes prévôték-ban, hatalmunk képviselőjében válasszanak ki négy bölcs, törvényes dolgokban járatos és jóhírelű embert. A község (villa) ügyei ne kerüljenek tárgyalásra tanácsuk, vagy legalább kettőjük tanácsa nélkül, Párizs azonban kivételt képez, ahol ugyanis számra hat derék és alkalmas embert kell kijelölni [...]

Birtokaikra is, ha saját nevükkel megkülönböztethetők, a mi bailli-inkat helyeztük, akik körzetükben (baillivia) havonta tartsanak assisia-nak nevezett törvénynapot. Ezen minden panaszos meg fogja tőlük kapni jogát és igazát késedelem nélkül, mint ahogyan nekünk is biztosítani fogják jogainkat, és mindazt, ami megillet bennünket. Ők fogják összegyűjteni és számbavenni a bírságpénzeket is, melyek ugyancsak minket illetnek.”

Legjelentősebb azonban az „Ordonnance ou Établissement sur les guerres privées, nommées la Quarantaine le Roi”⁹, amely Szent Lajos király nevéhez fűződik (1245):

„Régi időben, mégpedig rendeletek útján parancsolta meg a boldog emlékezetű szent Lajos francia király, a mi elődünk, amikor élt, hogy valahányszor civódás, viszály, verekedés vagy erőszakoskodás támad a mi királyságunk alattvalói közt, akár parázs összezapásból, akár kitervelt csapda következtében, – miből igen gyakran emberölések, megcsonkítások és egyéb sérelmek adódnak – a viszály és vétség okozóinak rokonsága biztonságban lehet, sőt biztonságban tartozik lenni a támadás vagy gaztett elkövetésének napjától folytatólag számított negyven napon át. Nem vonatkozik ez a rendelkezés olyan bűnösökre, akik latorságokat követnek el, ezek ugyanis elfoghatók és bebörtönözhetőek a negyven nap alatt és utána is. Az ilyen ember annak a bíróságnak a börtönébe vethető, amelynek körzetében a gaztett történt, hogy elnyerhesse büntetését a vétek minősége szerint úgy, ahogy azt a jogrend megköveteli. Ha pedig valaki bármelyik fél, de főleg a viszály okozójának családjaiból, ivadékából, vérrokonságából vagy sógorságából még a negyven napos határidő lejárta előtt bármi módon és bármi okból megsértené az előírást és rosszat követne el, bosszút véve vagy másképp, – nem számítva ide a latrokat, akik – mikép mondtuk – elfoghatók és büntethetők esetüknek megfelelően – úgy ezeket, mint álnok és elvetemült gonosztevőket s mint a királyi szabályzatok és rendelkezések áthágóit kell megbüntetni és elítélni, még pedig annak a rendes bírónak, akinek hivatali körzetében követték el vagy igazolták be a vétséget.

Fenti rendeletek, amelyeket királyságunk több területén ma is – és korántsem ok nélkül – megtartsanak, mégpedig szilárdan, az ország és a királyságunkban lakozók védelme s a közjó érdekében, törvényhez illően megtartandók úgy, amint fentebb mondtunk [...]”.

A 13. század francia uralkodója mindenekelőtt bíró, a legfontosabb feladata fenntartani a békét királyságában, a magánharc elhárításával, hangsúlyozza *Fr. Oliver-Martin* alapvető jogtörténeti munkájában.¹⁰ A hatalmasok számára a magánharcot megtiltották,

⁹ Latin eredetije: *Ordonnances des rois de France de la troisième race*. I. kötet. Párizs, 1723. 19. s. köv. p. és BERGER et DELABORDE: *Recueil des actes de Philippe-Auguste*, Acad. Inscr., 1916. I. kötet, 417. s. köv. p. Magyarul: *Bevezetés* 246. A király negyven napja. *Bevezetés* 248.

¹⁰ OLIVIER-MARTIN, Fr.: *Histoire du droit français des origines à la Revolution*. Montchresten, 1948. 100. és köv. p.

ez alapelveként érvényesült, (ahogy az idézett békeparancsból is kitűnt). IX. (Szent) Lajos a városoknak kereskedelmi aktivitást biztosított, jó pénzt veretett, a céhek különösen Párizsban virágoztak, működésüket szabályzatokkal biztosították. A területi autonómiákat is fenntartotta az arisztokratikus törekvésekkel szemben. A században a szokásjogi gyűjtemények sorát fogalmazták meg. *Beaumanoir*, a legismertebb jogkönyv szerzője megállapítja, hogy az uralkodó új rendeleteket adhat ki a közösség javára, ésszerűeket és olyanokat, amelyek nincsenek Isten és a jó erkölcs ellen. Megállapítható, hogy a 13. században a bíróságok működését több rendelet szabályozza.¹¹

A 13. század elején, Normandia meghódítása után Fülöp Ágost által bevezetett, majd Szent Lajos által folytatott reformok eredményeként kiépült az igazságügyi szervezet. A királyi helyi mindenek, a „prevôt” ellenőrzésére létrehozzák a bailli helyi méltóságot. Ő jóllehet az uralkodó általános helyettese a kerületben, főként igazságszolgáltatási feladatot lát el a király nevében, szemben az egyházi és szeniorialis bíraskodással. A 13. század második felétől „assises”-t vagyis bírósági ügyszakot tartanak megadott időszakokban. Ezen jelen lehetnek a prevôtok (helyi bírák) is. Ítélezése során a bailli megbeszéli az ügyet tanácsosaival. A későbbiekben az uralkodó kinevezi a bíró mellé a „hadnagyot”, aki a bírósági végrehajtó szerepkört kapja, továbbá az ügyészeket és az ügyvédeket is. A 14. századra kiépül a parlamentek rendszere, eljárási akcióik, valamint a helyi bíróság: a bailli és parlament közötti felülvizsgálati rendszer.¹²

A 13. században működő bírósági rendszer megismerésének legjelentősebb forrása a Ph. Beaumanoir nevéhez fűződő jogkönyv.¹³ A jogkönyv 30. fejezete, amely a bűncselekményekről szól, a királyi bíróság elé tartozó súlyos bűncselekményeket és a hozzájuk rendelt büntetéseket ismerteti.

„823. § Mindenki számára, aki az igazságszolgáltatást végzi, az a legfontosabb, hogy meg tudja különböztetni e vétségeket, meg tudja állapítani, nagyobbak vagy kisebbek, továbbá azt is, hogy milyen büntetést érdemelnek. Minthogy ugyanúgy, ahogy a vétségek sem azonosak, a büntetések sem azonosak. Vannak olyan bűncselekmények, amelyeket halállal kell büntetni, mint királyi jurisdikcióhoz tartozókat, függetlenül attól, hogy a bűnöző miképpen követte le. Más bűncselekményeket pedig, hosszú börtönbüntetéssel és vagyonekobzással kell sújtani, de nem egyformán, az összes esetben, hanem olyan mértékben, ahogyan ez szükséges. Ismét más bűncselekményeket pedig, vagyonekobzással kell büntetni halálbüntetés, csonkítás és börtönbüntetés kiszabása nélkül; az ilyen bűncselekményeket elkövető személyek megbüntetéséhez elegendő pénzbüntetés kiszabása, minthogy ezek nem azonosak azokkal, amelyekről fent beszéltünk. A büntetés mértékének a vétségétől, valamint attól kell függnie, hogy ki követte el és kit ért károsodás. Ahhoz pedig, hogy az egyszerű emberek megtudják, milyen büntetést érdemelnek, ha valaki közülük bűncselekményt követ el, és hogy mindenki külön is tudja, valamint, hogy a hűbérúr is tudja, hogy az egyes bűncselekményekért milyen büntetést kell kiszabni, ebben a fejezetben szólunk az elkövethető bűncselekményekről, továbbá arról a büntetésről, amelyet az egyes bűncselekményekért ki kell szabni.

825. § A gyilkosság (murtres) abban áll, hogy az egyik ember megöli a másikat vagy valakit rábír arra, hogy napnyugta és kelte között öljön meg egy másik embert, amennyiben a gyilkosságot valóban elkövetik.

¹¹ OLIVIER-MARTIN Fr. i.m. 119. p.

¹² OLIVIER-MARTIN Fr. i.m. 553. p.

¹³ *Bevezetés* 223–233. p.

826. § Az árulás abban áll, hogy valaki anélkül, hogy a gyűlölködés jeleit nyíltan kimutatná, halálosan meggyűlöli valakit, és gyűlöletből megöli, vagy valaki más emberrel meggyilkoltatja, illetve oly mértékben veri meg, vagy vereti meg mással, hogy akit gyűlöli vagy elárul nyomorékká válik.

827. § Semmiféle gyilkosságot nem lehet árulás nélkül végrehajtani, de az árulást sok esetben gyilkosság nélkül is el lehet követni; hiszen a gyilkosság emberhalál nélkül nem végződik, az árulás viszont mind verésben, mind csonkításokban is kifejezésre juthat fegyvernyugvás idején, mikor is az ember teljes biztonságban érzi magát [...] Az árulás olyan hamistanúzásban is megnyilvánulhat, ami valakinek a halálához, vagy örökségtől való megfosztáshoz, továbbá száműzetéshez vagy ahhoz vezet, hogy az illető hűbérura meggyűlöli őt vagy más ehhez hasonló következményekkel jár.

828. § Emberölésnek (homicide) nevezzük azt az esetet is, amikor valaki más embert vita hevében öl meg; veszekedés keletkezik, a veszekedés közben sértő szavakat használnak, az ilyen szavak után verekedés kezdődik, amely gyakran az egyik vitatkozó halálával végződik.

829. § A nő megbecstelenítésének nevezzük azt a cselekményt, amelyet valamely érzéki társaság egy nő birtokba vételével annak akarata ellenére és annak ellenére követ el, hogy az a védekezés érdekében mindent megtett.

837. § Az összes fentemlített négy bűncselekményt azonos módon kell megbüntetni és megbosszulni...Vannak azonban a királyi igazságszolgáltatás körébe tartozó más olyan ügyek is, amelyeket másképp kell büntetni. Hallgassátok meg, amit ezekről és a rájuk kiszabandó büntetésekről elmondunk.

831. § Azt, aki házat gyújtott meg, fel kell akasztani, és vagyonát el kell kobozni, amint erre fentebb utaltunk.

832. § Azt, aki más holmiját ellopja, fel kell akasztani, és vagyonát el kell kobozni, amint erre fentebb utaltunk.

833. § Azt, aki hitében tévelyeg, nem hisz és nem kíván visszatérni az igaz útra, vagy azt, aki sodomiával foglalkozik, el kell égetni és amint erre fentebb utaltunk, egész vagyonától meg kell fosztani.

834. § A pénzhamisítókat le kell tartóztatni, és azután fel kell akasztani; vagyonukat, amint erre fentebb utaltunk, el kell kobozni.”

Német-Római Birodalom

A Birodalomban „békeszövetség”, „esküközösség” megteremtésével csak lassan sikerült a „Landfrieden-t” (tartományi béke) létrehozni. A folyamat jól figyelemmel kísérhető a tartományi szinten megfogalmazott békeparancsok folyamatában. A sváb tartományban a békeparancsot 1104-ben adták ki. Eszerint a terület lakóinak a béke fenntartására kellett felesküdni. Az eskü kötelező volt, aki nem teljesítette, béketörőként bűnhődött. „Ha valaki nem akar esküdni és mondja 'én senkinek sem ártok és senki sem árt nekem', annak ugyanolyan büntetést kell elszenvedni, mint egy béketörőnek” – mondja a békeparancs.

Jellegzetessége a provinciális békeparancsnak az is, hogy a béke nem általános. Vannak személyi körök és helyek, amelyekre nézve a parancs intézkedik. De az 1103-ban Mainzban kiadott birodalmi békeparancs a szerzetesekre, kereskedőkre, asszonyokra és zsidókra vonatkozott, a parasztok kimaradtak belőle. Ezzel szemben a már említett

sváb békeparancsba (1104) a parasztok benne foglaltattak, míg a zsidók kimaradtak. A védett *helyeket* illetően általában a templom, temető említhető, a mainzi békében a ház és a porta is.

I. *Barbarossa Frigyes*, akit 1152-ben előbb királlyá, majd császárrá választottak, erőteljes uralkodása idején (1152-1180) már a római császári eszménynek megfelelően *általános békeparancsot* ad ki. Már nem eskütársaságokra, hanem felségjogra alapozza parancsát. Római terminus technikust használt, amikor „*Edictum pacis*”-nak nevezte. Megfogalmazásából kitűnően köteleesség a „*göttliche und menschliche Gesetze in Kraft zu erhalten*”. Nem csak általános békeparancsot fogalmazott meg, de *felsorolta* azokat a cselekményeket, amelyek békétörésnek minősülnek: mint a gyilkosság, sebesítés és testi sérelmek időbeli és helyi korlátok nélkül. A bűnüldözés köteleességéről szólva azt rendeli, hogy a bírónak még a burgba menekülő gyanúsítottat is üldözni kell, igényelheti annak kiadatását. – Kérdés természetesen ki tudta-e kényszeríteni a bírót a császári rendelkezést. II. Frigyes a „*Liber Augustalis*”-áról (1232) szólva már inkább egy törvényről beszélhetünk, amely fejlettebb intézményi háttérrel mutat, mint a később 1235-ben kiadott „*Constitutio Pacis*”, a birodalmi békeparancs. Az *önsegély elvét* illetően alapvető különbség a két jogforrás között, hogy a *Liber Augustalis* világos szavakkal utal a jogviták bírói elintézésének köteleességére és módjára, ami egy Sziciliában kiépült bírói rendszerre mutat, „*Elrendeljük – írja, - hogy a békét, amely az igazságtól elválaszthatatlan országunk minden részében tartásuk fenn. Senkinek sem szabad saját hatalmából a törvényt vagy jövőbeli gonosztetteket saját jogon kiküszöbölni. Kényszerítő vagy elégtételi eljárásokat megragadni vagy Fehdét kezdeményezni a királyságban. Sokkal inkább forduljon a birodalom legfelsőbb bíróságához vagy a körzetek bíróihoz vagy a helyi kamarásokhoz, grófokhoz és uraságokhoz, hogy az ő jogvitáját rendes eljárásban elintézzék.*” Ezzel az intézkedéssel a szükséghelyzetek (*Notwehrfällen*) kivételével az önsegélyt betiltotta. Következésként az önsegély jogából *modern jogtalanság* lett és a kényszerintézkedések az állam kezébe kerültek. Az alattvalóknak nem kellett a békére tett esküvel az önsegélyről lemondani. Ezt a lépést az uralkodó csak úgy tehetette meg, hogy megfelelő bírói fórumokat hozott létre, ahol a polgárok a jogvitáikat intézhették, s garantálta a bírói ítéletek végrehajtását. Ezt a követelményt Európa különböző államaiiban változó gyorsasággal biztosították. Amit a 13. században Sziciliában megteremtettek, egyes északi tartományokban csak évszázadokkal később hozták létre.¹⁴

Az 1235. évi *Constitutio Pacis* azután látott napvilágot, hogy II. Frigyes mind az egyházi, mind a világi tartományuraknak a „*Dominus terrae*” jogállást megadta, vagyis a területi fejedelemségek közjogi elismerése megtörtént, a folyamat az 1356. évi Német Aranybullával zárult. Az uralkodó intézkedései jogszabályban létesítették a birodalmi szintű igazságszolgáltatás rendszerét, valójában a birodalmi igazságszolgáltatás helyett a területi fejedelemségek bírósági fórumrendszere erősödött. A birodalmi békeparancs mégis néhány rendelkezésével jelentős lépést tett a központosítás felé. Így az egyházi bírói fórumok joghatóságát biztosította, kimondta, hogy a fejedelmek és mindenki más, aki az uralkodótól nyerte bírói hatalmát az „*ésszerű országos szokás*” szerint köteles bíraskodni. A szándék tehát megvolt egységes szabályok alkotására. Más, hogy ez inkább kívánalom, mint realitás. Ugyancsak az üdvös kívánalom, mint a tényleges helyzet leírása az a kijelentés, hogy „*Azért jöttek létre a bíróságok és a törvények, hogy senki se legyen saját sérelmei megbosszulója, mert ahol szünetel a törvény tekintélye,*

¹⁴ HATTENHAUER, Hans: i.m. 275. p.

ott semmi sem fékezi meg a kegyetlenség önkényét”. Az önsegélyt korlátozott formában mégis elismeri, ami jól mutatja a tényleges helyzetet. E szerint a békeparancs lehetővé teszi a saját ügyben a magánharcot, ha a sértett nem kap bíróság útján elégtételt.

A békeparancs foglalozik egyes, különösen súlyos bűncselekmények büntetésével. Ilyen az apa ellen elkövetett erőszak odaértve a bűncselekményben résztvállaló szolgákat és hűbéreseket is. A törvény szigorú alkalmazásával „erenlos-nak és rehtlosnak” (becsület és jogvesztés-nek) nyilvánítják. A bűncselekmények különbözősége a büntetések különbözőségéhez vezet. A legsúlyosabb büntetés a jogközösségből való kizárás (Acht), amit nyilvánosan ki kell hirdetni. Ez alól csak a sértettnek nyújtott elégtétel esetén lehet szabadulni. A bűncselekmények között is legsúlyosabbak a felségsértés, a hitszegés és az „álnok emberölés” (valószínűleg az előzetes megfontoltságra utaló kijelentés). – A jogközösségből kivetett embereket nem szabad befogadni. Aki ezt megteszi, hasonló büntetésben részesül. A kitaszítottakat a városok sem fogadhatják be, az engedetlen város falait le kell rombolni. Felvetődik természetesen a kérdés, a szigorú büntetéseket ki hajtsa végre. II. Frigyes birodalmi békéje végül udvari bíróságot állít fel, vezetője a justiciarius, aki köteles állandó bírói széket fenntartani.

Megjegyzendő, hogy a birodalmi békeparancs intézkedései nem mind mentek át a gyakorlatba, így az udvari bíróság is rövid életű volt, míg a 15. század végén létesült birodalmi reformok körében az örökös birodalmi békét kinyilvánítják, mind pedig, a jogviták intézkedésére az állandóan működő Reichskammergerichtet létesítik.¹⁵

A Német-Római Birodalomban a 13–15. században a *territoriális szokásjogok* és azok magyarázatai alapján működött az igazságszolgáltatás, amelyek közül a legjelentősebb – hazánk jogfejlődésére is kiható jogforrás az 1220–1230 között megfogalmazott, Eike von Repgau nevéhez fűződő Sachsenspiegel volt. A territoriális szokásjog ismertetése túlmutat a jelen tanulmány tematikus határán.

KATALIN NAGYNÉ SZEGVÁRI

THE ROLE OF THE FEUD AND THE ‘PEACE OF THE LAND’ IN FEUDAL CRIMINAL LAW

(Summary)

This study attempts to show how the private wars and blood feuds of the medieval era were suppressed by the instruments of emerging legal systems, and the rise of modern principles of criminal law in the late medieval era.

This process took several forms, as can be seen in the legal systems of England, France and the Holy Roman Empire in the period. The early development of the English judicial structure is especially notable, justice being served in the local hundred courts with trials already taking place with the participants under oath. This may be associated with the transformation of English law into a common law system (the origins of which

¹⁵ Bevezetés: 277–284. p. illetve FEHR, Hans i.m. 174. p.

may be traced back to Norman or Anjou practice.) At the same time, with the Assize of Clarendon of 1166, legislation also became a factor in the development of English law at an early date, especially as, according to the emerging theories of English jurisprudence – and thus of Bracton – criminal cases were to be tried in „Curia Regis.” Thus even as early as Bracton it is possible to discern a distinctive judicial system in England.

The development of French judicial system is also noteworthy, in a country where peace agreements seldom succeeded in ending feuds. A decree of Philip II Augustus was to make royal local delegates – the „bailli” – responsible for punishing crimes, on days which were set aside for the application of justice known as „assasia.” More significant still was the „Ordonnance ou Établissement sur les guerres privées” issued by Louis IX. Mention must also be made of Beumanoir’s great book of law, and a Hungarian translation of the thirtieth chapter of this work represents one of the novel elements of this study.

At first, the „Landfrieden” of the Holy Roman Empire were to bring peace only at the level of individual provinces. It was not until Frederick I Barbarossa that a ruler was able to appeal to the royal prerogative to proclaim a universal ‘peace of the land.’ Far more ambitious in scope was Frederick II’s „Liber Augustalis” of 1232, which attempted to make the judicial system of the Kingdom of Sicily, extremely advanced for its time, the model for the enforcement of peace throughout the Empire. The royal courts, and the „justiciarius” appointed by Frederick II brought into being a permanently sitting judiciary. This principle of permanent courts would later undergo a period of decline, before the rot was stopped by the establishment of a new court, the „Reichskammergericht” in 1495, with jurisdiction throughout the empire.